

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Романа Васильовича Пирожишина
“Діяльність радянських органів державної безпеки в Тернопільській області (1944 —
1953 рр.)”, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
032 - Історія та археологія

Після вигнання з України німецьких загарбників на її західних теренах, зокрема на Тернопільщині, спалахнуло запекле протистояння повстансько-підпільного руху та радянських органів державної безпеки, що супроводжувалося обопільним насильством, кривавими ексцесами, численними жертвами та стражданнями, безперервним вишукуванням “ворогів” і “підозрілих”, основною причиною якого була репресивна політика тоталітарного режиму.

“Війна після війни” належить до найбільш сфальсифікованих періодів новітньої історії України. Вона залишається також надзвичайно заплутаною у науковому відношенні темою, що дає простір для можливих маніпуляцій напівправдивими, а то і фальшивими версіями та міфами. Серед вагомих причин такого стану речей - відсутність, ускладнений доступ, фрагментарність джерельної бази, багаторічний режим табу, запроваджений радянською владою з ідеологічних причин, дефіцит відповідних предмету дослідження пізнавальних інструментів і навичок роботи зі специфічними документами (зокрема, такими, що вийшли з надр органів державної безпеки СРСР), брак адекватного термінологічного апарату тощо.

За період незалежності в українській історіографії з'явилася низка праць, присвячених окремим аспектам функціонування органів держбезпеки СРСР, але серед них немає комплексного дослідження, що давало б цілісну картину діяльності останніх на Тернопільщині в 1944-1953 рр.

Дисертація Р.В. Пирожишина успішно заповнює вказану прогалину та переконливо, глибоко і цілеспрямовано розкриває функціонування, трансформацію, основні напрямки діяльності органів держбезпеки та її наслідки в Тернопільській області у визначений період. До того ж, її актуальність надзвичайно посилюється в умовах повномасштабної російсько- української війни, в ході якої репресії, кадрова політика, операції російських спецслужб тощо на тимчасово окупованих територіях певною мірою нагадують діяльність органів держбезпеки у 1944-1953 рр. А отже

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
ЗАГАЛЬНИЙ ВІДДІЛ
Вхідний № 1529/33-07.01
« 21 » 12 2023р.

вивчення і врахування цього досвіду дасть змогу ефективно протистояти російському агресору.

Насамперед, хочемо підкреслити, що Р.В Пирожишин мав усі підстави претендувати на власний погляд стосовно досліджуваної проблеми: він опрацював значну кількість опублікованих джерел і спеціальної літератури, а що найголовніше - використав неопубліковані матеріали, що зберігаються у семи фондах чотирьох архівів України, які проливають нове світло на вказану проблему. Істотно розширило джерельну базу дисертації і залучення опублікованих джерел, частина матеріалу яких також уперше вводиться до наукового обігу. Отже, джерельна база є достатньо повною для об'єктивного висвітлення теми та для виведення обґрунтованих висновків.

Унаслідок такого підходу здобувачем самостійно одержані результати, які містять елементи наукової новизни, мають значну пізнавальну цінність.

Уважне ознайомлення зі змістом кваліфікаційного проекту дозволяє зробити висновок про його задовільний в цілому науковий і теоретичний рівень, зв'язок з галузевою науковою програмою, обґрунтованість і практичну значимість сформульованих у ньому положень, висновків і рекомендацій. Для дисертації властивий науково-професійний огляд історіографії, який підтвердив ґрунтовне знання її автором предмету дослідження.

Структурна побудова дисертації є логічною і визначається метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. В анотаціях українською й англійською мовами здобувач окреслив головні компоненти кваліфікаційної праці, які в цілому передають суть наукових пошуків і їх результати та достатньою мірою презентують рукопис.

У "Вступі" наявні усі елементи, за якими оцінюється кваліфікаційний рівень дисертанта: актуальність; зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; мета; завдання; об'єкт і предмет дослідження; методологічна основа проекту; хронологічні рамки; територіальні межі; наукова новизна; особистий внесок здобувача; апробація результатів дослідження; публікації автора; обсяг і структура дисертації.

У другому розділі (оцінка першого дана вище) дисертант проаналізував основні етапи функціонування, трансформації, підвищення кваліфікації радянських органів держбезпеки у Тернопільській області та здійснення партійного контролю над ними. Загалом не має заперечень стосовно провідної думки дослідження про те, що структура органів держбезпеки в області мала вертикальний характер, все підпорядковувалося головному управлінню, а після реформи 1946 р. було створено 36 районних відділів. Автор зробив також обґрунтований висновок про те, що навчання співробітників органів держбезпеки не було безперервним і системним, а здійснювалося залежно від кадрового голоду структур. Переконливо показано, що органи держбезпеки були під цілковитим партійним контролем.

У третьому розділі “Основні напрямки діяльності органів державної безпеки в Тернопільській області (1944-1953 рр.)” Р. В. Пирожин ширше і глибше, ніж це було зроблено його попередниками, висвітлив репресії проти українського визвольного руху та місцевого населення, переслідування ГКЦ і членів сект, участь органів держбезпеки в депортаціях та порушення ними радянської законності. При розгляді цих питань автор спирається значною мірою на нові і невідомі архівні матеріали і вперше залучає їх до наукового обігу. Представлені тут думки є переконливими, спираються на достовірний, переважно джерельний матеріал і збігається з прийнятими в новітній історіографії положеннями.

У четвертому розділі “Наслідки репресивної діяльності радянських органів державної безпеки в Тернопільській області” простежено зниження чисельності та зміна етнічного складу населення; охарактеризовано радянську кадрову політику та її результати. Джерельні матеріали, проаналізовані в цьому розділі, показують: повоєнні роки не демонстрували приросту населення, що пояснювалося масовими репресіями проти місцевих мешканців і учасників підпільно-повстанського руху; зменшилася кількість поляків через так званий “обмін населення”, зросла кількість українців, а також росіян, що було наслідком кадрової політики радянського режиму.

Принципово важливим є висновок автора, що етнонаціональна політика СРСР була спрямована на задоволення потреб однієї національної групи - росіян. Українці ж на своїх рідних землях відчували себе національною меншиною з урізаними правами.

У дисертації зроблені самостійні висновки, з якими можна в основному погодитись, а результати дослідження належним чином апробовані.

Отже, Р. В. Пирожишин у представленій до захисту дисертації уперше в українській і зарубіжній історіографії комплексно дослідив проблему на широкій джерельній базі та на основі наукових праць його попередників. Результати дослідження висвітлено в 10 публікаціях автора, що передають основний зміст дисертації.

Поряд із цим хотілося б висловити окремі зауваження та побажання. Вважаємо, що у першому розділі деякі фрагменти історіографічного підрозділу мають оглядово-анотаційний характер, позбавлені критичного аналізу напрацювань попередників. Тут не зроблено авторського висновку з наведеного історіографічного огляду про те, що вказана тема не отримала належного висвітлення в літературі, не вказано які конкретно її аспекти залишаються недостатньо або зовсім нерозкритими, а отже чому тема зберігає наукову актуальність. Здобувач обмежився висновком, що не було комплексного дослідження.

Характеризуючи на сторінці 28 монографію “Зачистка: політичні репресії в західних областях України у 1939-1940 рр.”, дисертант пише, що її автором є В. Баран. У дійсності вона має два автори: В. Барана і В. Токарського.

В окремих випадках зустрічаємо докладний переказ і кількісне нанизування фактичного матеріалу, почерпнутого з архівних фондів без його аналізу й узагальнення. Створюється враження, що дисертант іноді прикривається цим матеріалом, не бажаючи висловлювати свою точку зору. Матеріал містить деякі стилістично недовершені речення та формулювання, граматичні помилки, русизми (путь - с. 205, грузили - с. 6, 211 і т.д.), спотворення прізвищ (Прискойко, а слід — Пристайко — с. 35, Снейдер, а слід — Снайдер — с. 244, 302), слів (лоївок, а слід — боївок — с. 156), аббревіатури (НКШБ, а слід — НКДБ — с.199. МВЖС, а слід — МВДС — с. 245 і т.д.), повтори вже викладеного матеріалу (с. 134, 202). Незрозуміла назва школи МДБ у Львові: то в тексті міжрайонна, то міжкрайова (див. с.265-266).

У загальному “Списку використаних джерел” (с. 305) під номерами 153 і 154 вміщена одна й та сама публікація. Там же (с. 308) під номерами 177 і 178 читаємо... “Справки обкома партии в ЦК КП(б)У о результатах борьбы с бандитами украинских буржуазных националистов...” Можливо, з бандами?

Є й інші дрібні неточності, які, проте, як і вищенаведені зауваження, не носять принципового характеру і не можуть вплинути на високий в цілому рівень представленої до захисту дисертації.

Рецензована праця Р. В. Пирожишина є самостійним дослідженням, написана на належному науковому та теоретичному рівнях, містить істотні елементи наукової новизни, відповідає завданням сучасної історичної науки. Вона заслуговує на позитивну оцінку, загалом відповідає вимогам МОН України № 40 від 12.01.2017 р. "Про затвердження вимог до оформлення дисертації" (зі змінами), "Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії" (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р.), а її автор Роман Васильович Пирожишин заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія, галузі знань 03 - Гуманітарні науки.

Офіційний опонент,

професор кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського

Національного університету "Острозька академія", *Трофимов* В. В. Трофимович

доктор історичних наук, професор

Підпис Трофимовича В.В.

фак *підтверджую*
Лещенюк ОА

